

سیاست جنایی افتراقی ایران در جرایم زنان

علی یوسف زاده^۱، معصومه صالحی^۲

^۱ استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان.

^۲ دانشجوی ارشد جرم شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان.

نام نویسنده مسئول:

معصومه صالحی

چکیده

با نگاهی جامعه شناسانه به مفهوم جرم و جرایم زنان و تبیین علل و عوامل موثر در آن می توان به نقش کلیدی خانواده در ارتکاب این نوع از جرایم و یا پیشگیری از آنها پی برد. از جمله این عوامل می توان به ضعف در حاکمیت ارزشهای اخلاقی زنان وجود روابط ضعیف و حتی متعارض بین اعضای خانواده وعدم توانایی زنان برای مقابله متغیرهای جنسیتی و شرایط و نگرش های اجتماعی اشاره کرد. متأسفانه قوانین و مقررات حاکم بر قوانین مربوط به جرایم زنان هنوز جهت تامین منافع و مصالح ایشان پویایی لازم و نگاه پیشگیرانه از وقوع جرم را ندارند و در این زمینه شاهد کژاندیشی هایی نسبت به جرایم زنان هستیم که زمینه ساز وقوع جرم از سوی ایشان شده است. زنان باید در سایه ایده آلهایی که در قوانین بین المللی اعلام شده زندگی توأم با امنیت و آرامش و کرامت را تجربه کنند. البته در قانون مجازات اسلامی جدید تغییراتی با نگاه به عدالت ترمیمی نسبت به جرایم زنان صورت گرفته است. این قانون نسبت به قانون قبلی متریقی تر است در نتیجه اجرای این قانون با استقبال جامعه حقوقدانان و قضات روبرو شده است در این پژوهش با روش توصیفی تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه ای به بررسی جایگاه عدالت ترمیمی در جرایم زنان و در نظام حقوقی و ضرورت پرداخت ویژه و احیاء آن در قانون مجازات اسلامی جدید نسبت به قانون مجازات اسلامی سابق می پردازد.

تفاوت در وضع و اجرای قوانین به دلیل جنسیت در قوانین کشور های مختلف به اشکال و روشهای متفاوت دیده می شود که این استثنائات به لحاظ توجه به وضعیت جسمی و روحی بانوان و در جهت حمایت از آنها وضع شده است.

واژگان کلیدی: جرایم زنان، عدالت ترمیمی، قانون مجازات، ضمانت اجرا.

مقدمه

جایگاه سیاست جنایی افتراقی قانونگذار را بر آن می‌دارد که نسبت به ترسیم الگویی منسجم و مؤثر در مقابل بزه‌دیده و بزه‌کار بدور از جهت‌گیری جانبدارانه و متعصبانه در این حوزه چاره‌اندیشی نماید. یکی از ویژگی‌های سیاست جنایی افتراقی قضا‌دایی از بزه‌کار در سطح یک نظام کارآمد از طریق راهبردهای شبه قضایی و ترمیمی است. راهبردهای شبه قضایی و ترمیمی پرتویی از توجه قانونگذار و جامعه به عناصر مؤثر در رشد و ارتقا سطح فکری و رفتاری جامعه است. سیاست جنایی در مفهوم موسع علاوه بر اقدامات کیفری تدابیر اجتماعی و فرهنگی و اجتماعی را نیز در بر می‌گیرد یعنی دولت و جامعه همراه با هم تدابیر و اقدامات پیشگیرانه را در جهت پیشگیری از جرم و کاهش آسیب‌های ناشی از جرم انجام می‌دهند. احترام به حقوق زن و مرد و عدم تبعیض جنسیتی جامعه بین‌المللی را بر آن داشته تا قوانین متفاوت تری را با توجه به ملاحظات زیستی و جسمانی بانوان نسبت به دیگر گروه‌های جنسیتی لحاظ کنند که سیاست‌های افتراقی را نسبت به متهمان و مجرمان اعمال کنند. اولین گام در حمایت از حقوق زنان بزه‌کار توجه به سیاست جنایی مشارکتی و افتراقی و نگاه پیش‌گیرانه در وضع قوانین از سوی قانونگذار است.

۱- پیشینه تحقیق

تفاوت در تدوین و اجرای قوانین به دلیل متغیرهای جنسیتی از گذشته تا به امروز در قوانین کشور‌های مختلف با روش‌های مختلف به چشم می‌خورد. مطالعه صد سال قانون‌گذاری در ایران نشان می‌دهد در چالش حاکمیت یا عدم حاکمیت قانون به هر حال دولت سهم اساسی و منحصر به فردی از اجرای عدالت کیفری را از آن خود کرده است این امر به ویژه با وضع و اجرای قانون ناظر به اجرای عدالت کیفری یعنی قانون اصول محاکمات جزایی محقق شده است به این ترتیب با ایجاد ساختار رسمی اجرای عدالت کیفری در قانون اصول محاکمات جزایی مصوب ۱۲۸۹ و اصلاحات بعدی آن وضع قانون جزایی ماهوی قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴ و اصلاحات بعدی آن فرآیند دولتی شدن تعریف تعیین قلمرو و تشخیص کیفیت اجرای عدالت کیفری توسط دولت و میزان سهم و نقش بزه‌دیدگان از جرم در هر کدام از مراحل تعقیب، تحقیق و اجرای عدالت جزایی معین شده در نتیجه در طول صد سال اجرای رسمی عدالت کیفری به لحاظ شکلی اجرای عدالت متأثر از الگوی کلاسیک مبارزه و مخاصمه و نقش آفرینی دولت بزه‌کار در فرآیند رسیدگی کیفری و به لحاظ ماهوی تعریف و تشخیص عدالت کیفری متأثر از نقش بی‌رقیب دولت تعیین جرایم و مجازات‌ها بوده است. (مقاله عدالت ترمیمی در قانون مجازات اسلامی جدید و قدیم، سجاد مومنی، ۲۰۱۷)

۲- بیان مساله

جایگاه سیاست جنایی افتراقی قانونگذار را بر آن می‌دارد که نسبت به ترسیم الگویی منسجم و مؤثر در مقابل بزه‌دیده و بزه‌کار در این حوزه چاره‌اندیشی نماید در عین حال با توجه به لزوم حاکمیت ارزشها و مولفه‌های کنترل اجتماعی بررسی راهکارهایی روش‌مند و هدف‌گرا ضروری به نظر می‌رسد تا نسبت به ۱. شناسایی و بررسی جرایم زنان در قانون مجازات اسلامی جدید و قدیم و ۲. نسبت به شناسایی و اجرای ضمانت اجراهای مناسب و مؤثر در جرایم زنان اهتمام بیشتری شود تا هزینه جرایم زنان به حداقل ممکن رسانده شود. سیاست جنایی در مفهوم موسع سیاست کیفری است ولی در مفهوم موسع علاوه بر اقدامات کیفری شامل تدابیر اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی برای حمایت از بزه‌کار و بازاجتماعی او می‌شود که سیاست جنایی پیشگیرانه یا اقدامات کنشی و فعال نامیده می‌شوند. از این رو توجه به سیاست جنایی افتراقی بلاخص در تدوین و اجرای قوانین در جرایم زنان برای سلامت اخلاقی و قضایی جامعه ضروری به نظر می‌رسد.

۳- مفاهیم

سیاست افتراقی و عدالت ترمیمی با فرهنگ‌سازی در رفتارهای اجتماعی به دنبال ترمیم و احیا روابطی است که در اثر وقوع جرم آسیب دیده یا از بین رفته است. عدالت ترمیمی نوعی از عدالت راجع به امور کیفری مبنی بر جبران است به این معنا که در اجرای آن باید تلاش شود آثار وخامت بار جرم و ضرر و زیان‌های ناشی از آن خواه به صورت کامل یا به گونه‌ای نمادین ترمیم شود. هاوارد زهر خاطر نشان می‌کند که تعدی و تجاوز موجب ایجاد تعهد می‌گردد به این معنا که وقتی فردی نسبت به دیگری مرتکب خطا یا جرم گردد برای او تعهدی جهت درست کردن و ساختن آنچه از بین برده است گردد (مقاله جایگاه عدالت ترمیمی در قانون مجازات اسلامی جدید و قدیم، سجاد مومنی، ۲۰۱۷)

در نظام عدالت ترمیمی بزهکار از انجام عمل خود آگاه است و سعی در ترمیم شرایط دارد و زمینه برای ترمیم جرم برای بزهکار فراهم می شود تا با پذیرش خطا و اشتباه خود و مسئولیت خود نسبت به بزه دیده نسبت به تغییر رفتار خود اقدام نماید و این میسر نمی شود مگر با توجه به رفع نیازهایی که بزهکار را به سمت و سوی جرم سوق داده است و در صورتی که نسبت به تغییر و اصلاح و نگرش بزهکار اقدام نشود و یا با برجسب زدن باعث عدم بازبایی مجدد او در جامعه می شود و این شکاف ما بین او و جامعه مسیر بازگشت او به سوی جرم و تکرار مجدد اعمال مجرمانه را برای او باز می گذارد.

عدالت ترمیمی در صدد آن است که آنچه نقض شده بهبود یابد و مهمترین هدف در رویکرد ترمیمی توجه به نیازها و دل مشغولی های بزه دیده می باشد. (غلامی، ۱۳۸۵، ص ۲۰-۲۱)

هاوارد زهر با تاکید بر عدالت ترمیمی آن را اینگونه تعریف می کند: عدالت ترمیمی فرآیندی است برای درگیر نمودن کسانی که سهم خاصی در جرم خاصی دارند تا آنجا که امکان پذیر است تا به طریق جمعی نسبت به تعیین و توجه به صدمات و زیان ها و تعهدات جهت التیام و بهبود بخشیدن و راست گردانیدن امور به اندازه ای که امکان پذیر است اقدام نمایند. در دیدگاه ترمیمی بزهکار نسبت به بزه دیده پاسخگو می باشد و جامعه بیشتر از جرم متاثر می گردد نه دولت. (مقاله عدالت ترمیمی قانون مجازات جدید و قدیم چه جایگاهی دارد، سجاد مومنی، ۲۰۱۷)

۴- عدالت ترمیمی در نظام های حقوقی

در هر نظام حقوقی نحوه برخورد و واکنش آن نظام به مقوله جرم و مجرمین گونه سیاست آن نظام را مشخص میکند در نظام های بین المللی حقوق بشری پیشگیری و اصلاح و درمان مجرمین پایه و اساس سیاست اتخاذی آن نظام را مشخص می کند.

سیاست جنایی قرآن کریم عاری از ایرادهای وارده به مدل غربی عدالت ترمیمی است اولاً به اذعان بسیاری از پیشکسوت های عدالت ترمیمی اروپایی یکی از مبانی طرح حمایت از بزه دیدگان که عدالت ترمیمی منادی آن است مبنای ایدئولوژیک و فلسفی آن است و گفتمان غربی این مبنا را از این سازش در تعالیم الهی مدل شرقی برگرفته است چون اصولاً این امر در نظام های حقوقی مبتنی بر مذهب صادق است زیرا حمایت از مظلوم و دفاع از بزه دیده موجب خشنودی پروردگار می شود. (نساء ۳۵، قمی، ۱۳۸۰، ج ۸، ص ۲۵۵، مجلسی ۱۴۱۴، ج ۷۲، ص ۱۷۰)

در سیاست جنایی اسلام فضیلت هایی مانند: ۱. تناسب بزه با کیفر ۲. حاکمیت دو رویکرد مدارا مدار و قضا زدایی ۳. توصیه به عفو ۴. سیاست بزه پوشی ۵. کار بست دو نهاد شفاعت و اصلاح ذات بین ۶. ماهیت ترمیمی برخی قواعد فقهی مانند درء، اضطراب، لایبطل، جب التوبه ۷. ماهیت ترمیمی تعزیرات و ابعاد ترمیمی قصاص عنوان شده که نشانگر رویکرد ترمیم محور سیاست جنایی اسلام است. به نظر می رسد با توجه به رویکرد سیاست جنایی جمهوری اسلامی در تعیین قوانین کیفری که در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ ملموس می باشد جایگاه عدالت ترمیمی (توجه به بزه دیده) نیز تقریباً جایگاه قابل توجهی نسبت به قانون مجازات اسلامی سابق دارد و در نتیجه ارتقاء یافته است (عدالت ترمیمی در قانون مجازات جدید و قدیم چه جایگاهی دارد، سجاد مومنی، ۲۰۱۷)

۵- عدالت ترمیمی در قانون اساسی

پرداختن به موضوع عدالت ترمیمی را در انواع مختلف قوانین می توان مشاهده کرد از جمله در قانون اساسی. پرداختن به آن در قانون اساسی نشان از اهمیت ویژه نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران به رویکرد ترمیمی است. خدایان معاون حقوقی قوه قضاییه با استناد به اصولی از قانون اساسی جمهوری اسلامی به اهمیت عدالت ترمیمی در قانون اساسی اشاره کرد و گفت: طبق بند ۱ اصل ۱۵۶ قانون اساسی حل و فصل دعاوی و رفع خصومت یکی از وظایف قوه قضاییه است. فصل خصومت از طریق میانجی گری و صلح و سازش است و شورای حل اختلاف هم به همین منظور تشکیل شده است. یکی دیگر از راههای عدالت ترمیمی در بند ۱۱ اصل ۱۱۰ قانون اساسی در مورد عفو یا تخفیف مجرمان با جبران خسارت بزه دیده از شمول عفو برخوردار خواهد بود.

۶- تفاوت عدالت ترمیمی و عدالت کیفری

تفاوت اساسی یک فرآیند ترمیمی با یک فرآیند کیفری رسیدگی سنتی در این است که نتیجه در فرآیند رسیدگی کیفری سنتی اصولاً محکومیت یا براءت است. در این روش رسیدگی اصولاً یک نفر بازنده و یک نفر برنده می شود اما در ترمیمی اصولاً توافق نظر ملاک است. دو یا چند نفر توافق می کنند که چه اقدامی را برای ترمیم آسیب وارده ناشی از جرم بدون سیاست کیفری برای حل و فصل معضل

جرم خلاء فکری ایجاد کرده برای طرفداران عدالت ترمیمی سعی در جایگزینی و ترویج اندیشه های عدالت ترمیمی در مقابل اندیشه عدالت کیفری است. وصف شخصی بودن در عدالت ترمیمی در مقابل خصیصه فقدان تشخیص و عدم توجه یا دست کم رنگی اهتمام به روابط شخصی در عدالت کیفری مبتنی بر سزادهی است. (عدالت ترمیمی در قانون مجازات جدید و قدیم چه جایگاهی دارد، سجاد مومنی، ۲۰۱۷)

بعد از گذشت یک قرن از قانونگذاری در ایران و انتقاد هایی که به حقوق کیفری به دلیل ناکارآمدی، عدم توجه به بزه دیده، عدم بازپروری و آموزش زمینه را برای ظهور نسبی با تصویب لایحه مجازات های اجتماعی و اجتماع مدار عدالت ترمیمی مهیا شده است. (از مجازات تخریبی تا عدالت ترمیمی، سید عماد محمدی، ۱۳۸۹، دالتونهای حقوقی)

در قانون کیفری ما با ظهور تغییراتی از جمله لایحه مجازات های اجتماعی به سمت عدالت ترمیمی در حال حرکت می باشد. ماده ۳۱ لایحه از عدالت ترمیمی الهام گرفته است که خدمات عمومی یکی از ضمانت اجرای عدالت ترمیمی می باشد و ماده ۱۱ خدماتی به بزه دیده در جهت رفع اثر مخرب و زیان آور جرم به شکل مادی و معنوی فراهم شود.

در مدل دینی به عدالت ترمیمی بیش تر از عدالت کیفری توجه شده است. در موضوعاتی مانند امر به معروف، صدقه دادن و دیه توجه به عدالت ترمیمی دیده میشود.

۷- نقش قضات در پیشبرد عدالت ترمیمی

نقش قضات در عدالت ترمیمی بیش تر از عدالت کیفری احساس می شود. در تعزیرات با توجه به اختیارات وسیع قضات در تعیین حدود جرایم قضات می توانند صدور حکم را بیشتر به سمت عدالت ترمیمی سوق دهند تا عدالت کیفری و شاید این نگرش قضات به مقوله مجازات عامل موثری در پیشگیری از جرم محسوب شود.

به فرض مثال در قصاص وقتی بزهکار و بزه دیده را در یک نشست ترمیمی قرار دهیم شاید اولیاء دم بزه دیده با شنیدن سخنان بزهکار و یا دلایل ارتکاب جرم از سوی او از قصاص منصرف شوند یا با جبران خسارت وارده به صورت دیه فصل خصومت کنند.

خدایان معاون حقوقی قوه قضاییه در مصاحبه با خبرگزاری ایرنا گفت: طبق اصل ۱۵۱ قانون اساسی قاضی موظف است حکم هر قضیه را با استناد به قانون صادر کند و اگر نتوانست از منابع فقهی بهره ببرد یعنی برای صلح و سازش و عفو و توبه در راستای عدالت ترمیمی می تواند به اصول فقهی پناه ببرد.

تشخیص لزوم تصویب قوانین مبتنی بر تعویق و تعلیق و تبدیل مجازات ها و آموزش لازم به قضات و کارکنان قوه قضاییه و پلیس و لزوم توجه ویژه به پرونده شخصیت متهم می تواند در گسترش عدالت ترمیمی در سیستم قضایی راهگشا و مؤثر باشد.

۸- جایگاه عدالت ترمیمی در قانون مجازات جدید و سابق

اقدامات تامینی در سال ۱۳۲۹ تصویب شد ولی در قانون مجازات جدید نسخ شده و اقدامات بازدارنده در سال ۱۳۷۵ به قانون اضافه شده است. الزام نسبی دادگاهها به رأی جایگزین اعدام برای محکومان زیر ۱۸ سال، تقسیم بندی مجازاتها به ۸ درجه، طرحهای حمایتی مانند نظام نیمه آزادی، آزادی مشروط، تعویق اجرای مجازاتها، مجازاتهای جایگزین حبس، امکان حبس مجازی افراد از طریق سامانه کنترل الکترونیکی از جمله تغییرات قانون مجازات اسلامی جدید است.

با بررسی موضوع جایگاه عدالت ترمیمی در قانون مجازات قدیم و جدید ایجاد دایره استنباط کلی از تفاسیر و دیدگاهها به منظور تجلی مقایسه و تطبیق دیدگاهها از یک سو و از سویی تمرکز بر روی نقاط اشتراک و افتراق دیدگاهها مد نظر بوده. (مقاله عدالت ترمیم در قانون جدید و قدیم چه جایگاهی دارد، سجاد مومنی، ۲۰۱۷)

عدالت ترمیمی در قانون لاحق یکی از آموزه های مکتب عدالت ترمیمی که به نوعی در راستای پذیرش اصل موقعیت داشتن تعقیب کیفری و نیز اصل فردی کردن مجازات است، تعلیق اجرای مجازات می باشد. عدالت ترمیمی در قانون لاحق مبتنی بر اصل فردی کردن مجازات و تعلیق اجرای مجازات منظور از تعلیق اجرای مجازات و متوقف ساختن مجازات کسی است که به کیفر تعزیری محکوم شده است تا چنانچه در مدت معینی و در صورت تبعیت از دستورات دادگاه مرتکب جرم دیگری نکرده مجازات و کیفر او کان لم یکن می شود. (نوربها، ۱۳۸۳، ص ۹۷)

بعضی از جرایم از دید جامعه گسترده نیست. برای جلوگیری از تحمل عواقب زیانبار مجازات زندانی از ناحیه مرتکب و خانواده او بهره مندی جامعه از نیروی کار مجرم، فرصت دادن به مجرم جهت انطباق رفتار خود با هنجارهای جامعه و رعایت اصل تقدیر مجازاتها و توسل به انصاف در اجرای امور کیفری توجیهات را برای اجرای مجازاتها در نظر گرفته است.

نهاد آزادی مشروط در کنار تعلیق اجرای مجازات است. نهادی که به موجب آن محکوم علیه می تواند چنانچه در دوران آزادی مشروط به اعتماد دستگاه قضایی پاسخ دهد به صورت قطعی آزاد شود. نهادی که علاوه بر تاکید بر اصلاح مجرم موجب کاهش آمار زندانیان شده و معایبی که مجازات حبس دارد (مانند همنشینی با بزه کاران حرفه ای) را در صورت قطعیت کاهش می دهد.

۹- جایگاه عدالت ترمیمی در جرایم زنان

پرداختن به مسائل زنان در دوره های اخیر همواره مورد بحث و گفتگوهای فراوان بوده بخصوص جرایم و آسیب های مربوط به زنان. جرایم زنان می تواند نشأت گرفته از فقر اقتصادی، بیکاری، فقدان والدین، داشتن والدین معناد و مجرم، پایین بودن سطح تحصیلات شخص یا خانواده، ازدواج در سن پایین، ازدواج های اجباری، محیط زندگی نامناسب، از هم گسیختگی خانواده و تا حدودی کم بودن میزان تعلقات اجتماعی و معنوی و تقلید کورکورانه از فرهنگ منحط غرب باشد. چنین زنانی در دوران کودکی، نوجوانی، جوانی و بزرگسالی مورد بی مهر و بی توجهی و آسیب های جسمی و روحی از سوی اطرافیان خود و جامعه قرار می گیرند.

عواملی مانند ۱. فقدان پدر یا فقدان مادر یا هر دو ۲. وجود روابط ضعیف و متعارض بین اعضای خانواده باعث از هم گسیختگی خانواده می شود و این از همگسیختگی باعث بروز آسیبهایی برای زنان می شود. در جرایم زنان همراه با راهکار هایی در جهت کاهش این آسیب ها با چالش هایی نیز روبرو می شویم از جمله ضمانت اجراهای کیفری که باعث کم رنگ شدن حس علاقه مندی و محبت بین اعضای خانواده شده و به استحکام خانواده آسیب جدی وارد می آورد.

لزوم ضمانت اجراهای مناسب در جرایم زنان نیازمند بازنگری است چون اعمال بعضی از ضمانت اجراها مانند ضمانت اجراهای کیفری دارای خطرات و هزینه های اجتماعی و خانوادگی شده و بالعکس به جای حمایت از بزهکار و بزه دیده آثار زیانبار دیگری را در خانواده خواهد داشت و سلامت اخلاقی و عاطفی خانواده را دچار اختلال خواهد کرد.

در عین حال با توجه به لزوم حاکمیت ارزشها و مولفه های کنترل اجتماعی بررسی راهکارهای روش مند و هدف گرا ضروری به نظر می رسد.

۱۰- حمایت از زنان در قوانین کیفری ایران

در نظام کیفری ایران نیز تدابیر قانونی و قضایی ویژه ای در راستای حمایت از بزهکاری و بزه دیدگی زنان در نظر گرفته شده است مانند حق برخورداری زنان از معاذیر معافیت یا تخفیف دهنده یا نحوه اجرای مجازات. این تفاوت ها در سیستم دادرسی بین زنان و مردان ریشه فقهی دارد تا از بانوان حمایت کیفری مناسب تری بعمل آید.

در تحقیق و بازرسی در امور کیفری قانونگذار مسوولین تحقیق را به رعایت احتیاط به ویژه در مواجهه با اعمال منافی عفت که در پاره ای از این جرایم زنان بزه دیده یا مجرم قلمداد میشوند مکلف نموده و در مقام حمایت از حمایت از بزه دیدگان و حفظ شئون اخلاقی اجتماع اجتماع محدودیت های خاصی را در فرآیند رسیدگی ایجاد کرده است. (خالقی: ۱۵۲: ۱۳۸۷)

در ماده ۱۳۰ قانون آیین دادرسی کیفری برخی اقدامات احتیاطی مانند بازجویی و تحقیقات متهمان زن توسط ضابطان آموزش دیده زن، همراهی و انتقال و اعزام و بدرقه آنان توسط ضابطان زن همگی در راستای حمایت از حقوق زن در فرآیند دادرسی محسوب میشود. (قانون آیین دادرسی کیفری جدد ماده ۹۷).

تفتیش و بازرسی باید با رعایت موازین شرعی و قانونی صورت پذیرد که رعایت این موازین به ویژه وجوه شرعی آن ایجاب مینماید در برخورد با بانوان از اقداماتی که خلاف اصول و ضوابط شرعی و اسلامی است خودداری شود و به همین علت ماده ۱۳ لایحه حمایت از حریم خصوصی مقرر میدارد: بازرسی افراد باید... در مورد زنان توسط زن بعمل آید. (جعفری، ۳۷، ۱۳۸۵)

تفتیش و بازرسی باید با حفظ موازین شرعی و قانونی صورت پذیرد. (قانون آیین کیفری جدید ماده ۱۴۲) یکی از قواعد حاکم بر دادرسی های کیفری اصل علنی بودن محاکمات است که ریشه در قانون اساسی دارد. این یکی از مهمترین حقوق دفاعی متهم است اما در برخی موارد قانونگذار با توجه به مصلحت هایی که پیش روی فرآیند دادرسی رسیدگی است از این اصل عدول کرده و جلسات دادرسی را به صورت غیر علنی برگزار میکند مانند حمایت از اخلاقیات و امنیت روانی اجتماع و متهم.

گاهی به دلیل نظم عمومی یا اخلاق حسنه یا امنیت عمومی این علنی بودن محدود شده است و آنجا که کرامت انسانها مورد تهدید قرار میگیرد به منظور احترام به شهروندان اجتماع و حفظ جایگاه فردی و اجتماعی آنها به ویژه احترام به شان و منزلت بانوان که به دلیل وضعیت جسمانی و فیزیولوژیک و عوامل روان شناختی نسبت به مردان از موقعیت متفاوتی برخوردار هستند. (معظمی، ۱۳۸۳، ۵۲۶)

توجه به این نکته که در تفتیش و بازرسی بدنی بانوان باید از پلیس قضایی زن استفاده شود ریشه در احترام به حریم خصوصی و حق اشخاص بر تمامیت جسمانی خود دارد. این موضوع به صراحت در ماده ۸ کنوانسیون اروپایی حمایت از حقوق بشر و آزادی های اساسی با عبارت "هرکس حق دارد که حرمت زندگی خصوصی و خانوادگی... وی حفظ شود" تصریح شده است. (پرادل، ۱۳۹۳، ۴۷۳)

در هنگام بازداشت و دستگیری زنان پیشنهاد شده پلیس مرد در هنگام انجام این اقدامات نباید بدن زن را لمس کند. همچنین گفته میشود که "زن نباید پس از غروب آفتاب و پیش از طلوع آفتاب دستگیر شود. اگر بازداشت وی ضروری باشد افسر پلیس باید از مقام بالاتر خود اجازه بگیرد و اگر امکان گرفتن اجازه وجود نداشته باشد افسر پلیس زن میتواند زن را بازداشت کند ولی باید گزارش موجهی حاوی دلیل عدم امکان گرفتن اجازه از افسر بالاتر تهیه کند."

در رویه عملی محاکم نیز در مقام اخذ تامین کیفری از متهمان زن، دادرسان تلاش میکنند با توجه به وضعیت خاص بانوان و جایگاه آنها در اجتماع و نگرش جامعه به آنان حتی المقدور از صدور بازداشت موقت خودداری ورزیده و از قراردادهای تامینی استفاده کنند. (تدین، ۱۳۲، ۱۳۸۸)

۱۱- اجرای احکام در جرایم زنان

در مرحله اجرای احکام نیز قانونگذار در ماده ۲۷۸ تا ۳۰۰ آیین دادرسی کیفری که سیر اجرای احکام را تبیین میکند توجه ویژه ای به اجرای مجازات زنان دارد و با رویکرد مناسب سعی در کاهش آسیب بزهکاری و اجرای مجازات برای آنان دارد. بر اساس بند الف ماده ۲۸۸ آیین دادرسی کیفری با توجه به وضعیت جسمانی زنان مانند بارداری، نفاس یا استحاضه میتوان اجرای مجازات را به تأخیر انداخت. و یا در ماده ۶ آیین نامه نحوه اجرای احکام قصاص، رجم، قتل، صلب، اعدام، و شلاق موضوع ماده ۲۹۳ آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب ۱۳۸۲/۹/۴ در این ایام خاص حکم اعدام یا حد یا قصاص نفس به تعویق می افتد و اجرا نمی شود.

در ماده ۹۱ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ نیز اجرای حد، قتل یا رجم در ایام ذکر شده قابل اجرا نخواهد بود اما هر گاه زنی مستحاضه محکوم به قتل یا رجم شده باشد حد جاری می شود.

بنابراین با توجه به ویژگی خاص جسمانی بانوان و موقعیت خاص جسمی آنها یعنی بارداری، وضع حمل، نفاس و استحاضه قانونگذار اجرای مجازات را به تأخیر انداخته است. به طور کلی می توان گفت علت تأخیر در اجرای حکم ضعفی است که در این دوران بر زن عارض می شود ولی معلوم نیست که چرا در روزهای قاعدگی یا حیض تأخیر در اجرای حکم پیش بینی نشده است. (مهرا، ۱۳۸۴، ۱۴۷)

ماده ۴ آیین نامه نحوه تفکیک و طبقه بندی زندانیان مصوب ۱۳۸۵/۹/۹ برای حمایت از حقوق زنان زندانی نکاتی را در نظر گرفته است: "الف. مادران زندانی حق دارند فرزند شیرخوار خود را تا سن ۲ سالگی در زندان یا بازداشتگاه نگهداری نمایند. افزایش مدت مذکور تا سقف ۶ سال با نظر شورای طبقه بندی امکان پذیر می باشد."

تبصره ۱ ماده ۶۹ آیین نامه اجرایی سازمان زندانها و اقدامات تامینی و تربیتی کشور با اصلاحیه آن مصوب ۱۳۸۴/۹/۲۰ با توجه به موضوع حمایت از زنان بزهکار بیان می دارد: "مسئولین زندانها و بازداشتگاهها مکلف به تهیه وسایل بهداشتی برای زندانیان زن و تغذیه مناسب برای مادران زندانی و اطفال همراه در زندان می باشند. زنان باردار یا اطفال شیرخوار با مادرانشان تحت رژیم خاص غذایی قرار گرفته و در قسمت جداگانه از زندان یا بازداشتگاهها نگهداری می شوند."

۱۲- اهداف عدالت ترمیمی

طرف های عدالت ترمیمی بزه دیده و بزهکار و جامعه محلی محسوب می شوند.

در عدالت ترمیمی بزهکار نسبت به بزه دیده پاسخگو می باشد و جامعه بیشتر از جرم متأثر می گردد نه از دولت.

عدالت ترمیمی در پی آن است که ترس و دلهره را از بزه دیده رفع کند تا از بزه دیدگی ثانویه جلوگیری و پیشگیری کند. از دیگر اهداف این است که جبران خسارت بزه دیدگان شود که با توجه به نوع جرم ارتكابی نوع کمک مشخص می شود. (رایت، ۱۳۸۴، ۲۵)

عدالت ترمیمی دارای چهار هدف عمده اصالت، روابط شخصی، جبران خسارت، بازپذیری و مشارکت است. (نوربها، ۱۳۸۳، ۹۷)

تفاوت هدف در عدالت ترمیمی با هدف در عدالت کیفری در این است که عدالت کیفری اجرای درست و کامل عدالت برای اصلاح مجرم و عبرت آموزی بیشتر اهمیت دارد ولی عدالت ترمیمی با نگاهی انسان گرایانه به ضمانت اجراها به دنبال ترمیم بزه دیده و بزهکار و جبران خسارت و باز یابی ارزشهای اخلاقی و معنوی در جامعه است.

هدف در عدالت ترمیمی جرم زدایی و قضا زدایی از طریق تشفی خاطر بزه دیده و عدم تعقیب متهم است. جبران خسارت های مادی و معنوی و روانی و عاطفی بزه دیده در درجه اول از اهداف عدالت ترمیمی است. حل و فصل اختلافات ناشی از ارتکاب بزه و آشتی بین طرف های ذی نفع و نه به وسیله دولت و قدرت حاکم بلکه بوسیله جامعه محلی و با حضور فعال بزه دیده و بزهکار در چهارچوب

میانجی گری، مذاکره و مصالحه و نشست های خانوادگی از سازوکار های مختلف عدالت ترمیمی محسوب می شوند. الگوی عدالت ترمیمی ارتکاب بزه را نقض قوانین نمی داند بلکه یک اختلاف و تعارض در روابط شخصی افراد قلمداد می کند. (رایجیان، ۱۳۸۱، ۲۲)

۱۳- کاستی ها و راهکار ها در عدالت ترمیمی

از جلوه های ظهور عدالت ترمیمی جبران خسارت بزه دیده است یعنی در ابتدا جبران خسارت وارده اهمیت ویژه دارد مانند پرداخت هزینه های درمانی، هزینه های دادرسی، بیکاری ناشی از کارافتادگی، هزینه افراد تحت تکفل و... بزهکاری اساسی ترین قواعد مقامات صالح را در هماهنگ کردن روابط اجتماعی نادیده می گیرد. واکنش جامعه با واکنش بزه دیده یا اطرافیان او تفاوت دارد. واکنش جامعه باید در یک زمین قضایی توسعه یابد تا به هرج و مرج منجر نشود. مقامات قضایی باید برای مبارزه مؤثر با جرم حدود قضایی را مشخص کنند. (گاستون، ۱۳۷۷، ۴۹)

اگر چه عدالت ترمیمی بزرگترین تحول در جرم شناسی و سیاست جنایی به شمار می رود اما با چالش ها و کاستی های فراوانی روبرو است. کاستی هایی از جمله فقدان چهارچوب معین برای برنامه های ترمیمی جایگزینی فرآیندهای کیفری رسمی، استفاده از بزه دیدگان برای خارج کردن بزه کاران از گردونه نظام کیفررسانی زندان محور و پر هزینه از جهت صرف وقت و هزینه مشاوره برای جرایم کم اهمیت، فقدان باز دارندگی برنامه های ترمیمی در جرایم خطیر ورود به حریم خصوصی مجرمان و بی توجهی به مسائل اصلی بزهکاری و پرداختن به جرایم خفیف و کمتر خطر زا. (مقاله عدالت ترمیمی بر مبنای قرآن و روایات در سیاست جنایی اسلام)

در عدالت ترمیمی باید توجه به بزه دیده و بزهکار تقویت شود و همه کسانی که به نحوی در ارتکاب جرم دخالت دارند گرد هم آیند و جرم به وقوع پیوسته را بررسی و راهکارهایی را برای برون رفت از مشکل پیدا کنند.

نتیجه گیری

باتوجه به سیاستهای کلان نظام و تدابیر مقام معظم رهبری در زمینه کاهش مجازات حبس در قانون مجازات جدید امکان صدور حکم معافیت از کیفر در مجازات درجه ۷ و ۸ در نظر گرفته شده و یا در موارد تعیین دیه برای زن و مرد در حوادث غیر مترقبه مانند تصادفات و یا تعویق صدور حکم به منظور اصلاح و کمک به مجرم و مرتکب جرم همگی از مواردی است که قانونگذار برای زدودن جنبه های منفی حبس در قانون مجازات جدید پیش بینی کرده است. قانونگذار در قانون مجازات جدید با این اصلاحات گامی مؤثر در جهت کنترل جرایم و ترمیم بزه دیده برداشته است.

در ماده ۸۲ قانون آیین دادرسی کیفری موضوع میانجی گری در جرایم تعزیری درجه ۶، ۷، ۸ بیان شده که شامل جرایم قابل گذشت و یا جرایمی هستند که گذشت شاکی یا مدعی خصوصی در تخفیف یا کاهش پرونده ها و جبران هزینه های تحمیل شده بر بزه دیده و تسریع در بازاجتماعی او می شود.

برای جلوگیری از تحمل عواقب زیان بار مجازات زندانی از ناحیه مرتکب و خانواده او بهره مندی جامعه از نیروی کار مجرم، فرصت دادن به مجرم جهت انطباق رفتار خود با هنجار های جامعه و رعایت اصل تقدیر مجازات ها و توسل به انصاف در اجرای امور کیفری توجیهاتی را برای تعلیق مجازات ها در نظر گرفته است.

یکی از دلایل اجرای مجازات اصلاح جامعه و مجرم است و توجه به ویژگی خاص فیزیولوژیک و زیستی زنان در راستای اجرای بهتر عدالت و اصلاح و بازاجتماعی اوست و استثنائات در وضع قوانین و اجرای احکام به لحاظ توجه به وضعیت جسمی و روحی بانوان در جهت حمایت از آنان وضع شده است.

پیشنهادات

در ماده ۱۳۰ آیین دادرسی کیفری و ماده ۴ لایحه حریم خصوصی به بازرسی بدنی زنان مطابق موازین شرعی اشاره شده است اما در عین حال در مواردی که لازم است از زنان متهم یا آسیب دیده معاینه بدنی بعمل آید لزومی به استفاده از پزشک زن ذکر نشده است و تنها در ماده ۸۸ قانون آیین دادرسی کیفری لزوم معاینه در پزشکی قانونی عنوان شده است.

در جرایمی که متهم زن است کمک از انجمن ها برای برخورداری زنان از کمیسیونهای جبران خسارت و معاضدت های قضایی و حمایت های حقوقی برای این است که از بزه دیدگی یا بزهکاری مجدد آنان پیشگیری بعمل آید.

زنان یکی از شاخصه های توسعه انسانی هستند و در مسائل مربوط به زنان برای تربیت یک جامعه انسانی سالم رسیدن به یک راه حلی پایدار از طریق فعال سازی کارکردهای مؤثر عدالت کیفری در بازدارندگی از وقوع جرم و بزهکاری، استفاده از پلیس زن در جهت

حمایت و گسترش تدابیر پیشگیرانه اصلاحی و تربیتی، الزامی کردن حضور افسران زن در جریان بازجویی و تحقیقات، گسترش کانونهای مشاوره و توجه به بهبود عملکرد آنها و آموزش نظری و عملی به زنان و ارتقاء آگاهی آنان نسبت به تبعات رفتارهای پرخطر مانند مصرف الکل و مواد مخدر، تن‌نمایی در فضای مجازی و از بین بردن موقعیت‌های جرم‌زا برای زنان مانند رویکرد دولت در مدیریت فضای مجازی از طریق نظارت بهتر بر این فضا و پاک‌سازی این فضا از طریق رصد سایبری و محدود کردن ورود به فضاهای نامناسب لزوم بازنگری در قوانین مربوط به فضای مجازی در جهت جلوگیری از نشر آزادانه اطلاعات و دسترسی آزاد به اطلاعات، بخصوص انتشار تصاویر فاقد پوشش زنان که تهدیدی علیه امنیت اخلاقی و روانی جامعه محسوب میشوند و پیشبرد رویه‌ای مناسب و سیاست قاطع و واحد همه‌دستگاه‌های مرتبط را می‌طلبد.

منابع و مراجع

- [۱] پرادل، ژان، گنرت، کوستنر، گرت، فرملن، ۱۳۹۳، حقوق کیفری شورای اروپا، ترجمه: آشوری، محمد، چاپ اول، تهران
- [۲] تدین، عباس، ۱۳۸۸، تحصیل دلیل در آیین دادرسی، چاپ اول، تهران، انتشارات میزان
- [۳] جعفری، عباس، ۱۳۸۵، بررسی حق حریم خصوصی، مجله تعالی حقوق، سال اول، شماره دوم
- [۴] خداییان، ۱۳۹۷، معاون حقوقی قوه قضاییه، عفو و توبه اصلاح ذات البین برای تحقق عدالت ترمیمی، خبرگزاری ایرنا
- [۵] خالقی، علی، ۱۳۸۷، آیین دادرسی کیفری، چاپ اول، تهران، شهر دانش
- [۶] رایجیان اصلی، مهرداد، ۱۳۸۴، بزه‌دیده شناسی حمایتی، چاپ اول تهران، انتشارات دادگستر
- [۷] رایجیان اصلی، مهرداد، ۱۳۸۱، کتاب بزه‌دیده در فرآیند کیفری، انتشارات خط سوم، چاپ اول، تهران ص ۲۲
- [۸] ساریخانی، عادل - مهدی خاقانی، ۱۳۹۱، نقد عدالت کیفری ترمیمی در گفتمان جرم شناسی غربی از منظر جنائی قرآن کریم، فصلنامه علمی پژوهشی پژوهش زبان شناختی قرآن
- [۹] ساقیان، محمد مهدی، ۱۳۸۵، اصل برابری سلاح‌ها در فرآیند کیفری رژیم، مجله حقوقی دادگستری
- [۱۰] غلامی، حسین، ۱۳۸۳، عدالت ترمیمی مندرج در "علوم جنایی" مجموعه مقالات در تجلیل از دکتر آشوری، تهران، انتشارات سمت، ص ۷۱۴
- [۱۱] غلامی، حسین، ۱۳۸۵، عدالت ترمیمی، انتشارات سمت، چاپ اول ص ۲۰ و ۲۱
- [۱۲] غلامی، حسین، ۱۳۹۶، کتاب عدالت ترمیمی ارتقاء بخشیدن رویکرد بزه‌دیده محوری (مجموعه مقالات)، مترجم امیر سماواتی پیروز، مؤلفان؛ تونی مارشال، مایکل مایز، مارتین رایت، نشر خلیلیان چاپ اول ۱۳۸۴
- [۱۳] گاستون، استفانی، ۱۳۷۷، ژرژ لواسور، برنار بلوک، کتاب حقوق جزای عمومی، مترجم: حسن دادبان، جلد اول، چاپ اول، انتشارات علامه طباطبائی، تهران
- [۱۴] مومنی، سجاد، ۲۰۱۷، مقاله عدالت ترمیمی در قانون مجازات جدید و قدیم چه جایگاهی دارد، مجله اینترنتی قانون، دانستنیهای حقوق
- [۱۵] مهرآ، نسرین، ۱۳۸۴، زن و حقوق کیفری، چاپ اول، تهران، انتشارات سلسبیل
- [۱۶] معظمی، شهلا، ۱۳۸۳، بررسی جرم شناختی جرایم زنان در مجموعه مقالات علوم جنایی، چاپ اول، تهران، انتشارات سمت
- [۱۷] محمدی، سید عماد، ۱۳۸۹، مقاله از مجازات تخریبی تا عدالت ترمیمی، وبلاگ دالتونهای حقوقی
- [۱۸] نوربها، رضا، ۱۳۸۳، حقوق جزایی و کیفری، علوم جنایی (مجموعه مقالات) چاپ اول، انتشارات سمت، تهران
- [۱۹] نجفی ابرند آبادی، علی حسین، ۱۳۸۲، از عدالت کیفری کلاسیک تا عدالت ترمیمی، مجله الهیات و حقوق مجله تخصصی دانشگاه علوم اسلامی رضوی، سال سوم شماره ۹ و ۱۰
- [۲۰] نجفی ابرند آبادی، علی حسین، محمد رضا شادمان فر - عبدالعلی توجهی، ۱۳۸۷، اصلاح ذات البین و نظریه عدالت ترمیمی، مجله مدرس علوم انسانی شماره ۵۸
- [۲۱] نجفی ابرند آبادی، علی حسین، ۱۳۸۲، میانجی‌گری کیفری جلوه‌ای از عدالت ترمیمی دیباچه‌ای بر کتاب میانجی‌گری در امور کیفری؛ محمد آشوری، جایگزین زندان یا مجازات‌های بینابین، تهران، نشر گرایش
- [۲۲] هوارد، زهر، ۱۳۸۳، کتاب کوچک عدالت ترمیمی، ترجمه حسین غلامی، تهران، انتشارات مجد، چاپ اول ص ۱۰
- [۲۳] قرآن کریم، سوره مبارکه نساء؛ ۳۵ قمی، ۱۳۸۰، ج ۸ ص ۲۵۵، مجلسی، ۱۴۱۴، ج ۷ ص ۱۷۰